

Tomasz Gajownik
(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski)

**Stosunki litewsko-niemieckie
w okresie międzywojennym
w ocenie polskiego wywiadu
wojskowego**

Republika Litewska w okresie międzywojennym, w związku z jej trudnym położeniem geopolitycznym i specyficznymi uwarunkowaniami gospodarczymi, szukała porozumienia przede wszystkim z najbliższymi sąsiadami, z wyłączeniem Polski. W związku z tym, że zarówno Niemcy, jak i Rosja bolszewicka znalazły się w grupie przeciwników państwa polskiego, ich współpraca z Republiką Litewską była odbierana w kręgach rządowych w Warszawie jako wrogie wobec Polski działanie. Zagadnienie to znalazło się w obszarze zainteresowania polskiego wywiadu.

Najważniejszym kooperantem dla rządu litewskiego było państwo niemieckie. Niewielka i słaba Republika Litewska w okresie początków swojej niepodległości była całkowicie uzależniona od swego zachodniego sojusznika. Obok czynnika politycznego niewątpliwie na tego rodzaju zależność miały wpływ takie czynniki, jak pomoc gospodarcza oraz wojskowa.

Informacje, jakie otrzymywał polski wywiad już na przełomie lat 1919 i 1920, wskazywały na silną ingerencję Niemiec w sprawy litewskie. Wpływy, jakimi cieszyli się niemieccy przedstawiciele przy rządzie w Kownie, miały swoje praktyczne przełożenie na funkcjonowanie młodego organizmu państwowego.

W marcu 1920 roku do polskiego wywiadu dotarła informacja o wycofywaniu instruktorów szkolących żołnierzy litewskich, którzy pochodzili

z Wielkiej Brytanii, i zastępowaniu ich niemieckimi¹. Oprócz ludzi Berlin przekazywał również sprzęt wojskowy: działa polowe, samochody ciężarowe oraz pancerne, broń, amunicję i umundurowanie. Ważnym czynnikiem uzupełniającym działania oficjalnych przedstawicieli Berlina był napływ na terytorium litewskie licznych grup byłych żołnierzy i oficerów, z których część postanowiła osiedlić się na tych obszarach, biorąc aktywny udział w tworzeniu podstaw państwowości litewskiej, poprzez angaż w strukturach armii czy urzędów państwowych. Zdecydowanie wpływało to na wzrost proniemieckiej orientacji wśród samych Litwinów, którzy chcieli widzieć w tych działaniach chęć pomocy w walce z Polakami i bolszewikami, a nie typowy podział łupów.

W ocenach kierownictwa Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego działania niemieckie miały na celu doprowadzenie do zaognienia konfliktu polsko-litewskiego w kwestii Wilna, jak również, poprzez oprowadzenie polityczne Litwy, nawiązanie ewentualnej współpracy z bolszewikami w przypadku eskalacji wojny polsko-bolszewickiej. Dalszym motywem było niewątpliwie utrzymanie wpływów na tym obszarze Europy².

Plany ataku na Polskę, jakie niemieckie dowództwo wojskowe przygotowało na wypadek pomyślnego rozwoju sytuacji na froncie polsko-bolszewickim, pozostały jedynie na papierze wobec groźby interwencji ze strony Francji. Pomyślność tej akcji gwarantowała również, jeżeli nie objęcie państwa litewskiego protektoratem, to przynajmniej bardzo silne oddziaływanie w bezpośrednim sąsiedztwie. Wobec stanowiska Francji władze niemieckie zdecydowały się na zakrojoną na szeroką skalę ofensywę gospodarczą.

Na terytorium litewskim funkcjonowały przedstawicielstwa różnych firm handlowych, reprezentujących głównie kraje skandynawskie. Jednak ich kapitał pochodził z niemieckich źródeł. W początkach lat 20. najważniejszym pośrednikiem w handlu między Niemcami a Litwą było przedsiębiorstwo „Extrans”, które oprócz świadczenia usług handlowych, prowadziło również pertraktacje z rządem bolszewickim³. Istotne znaczenie dla

¹ Archiwum Akt Nowych, zesp. Sztabu Głównego 1918–1939 (dalej: AAN, SG), sygn. 616/5, Referat Informacyjny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (dalej: NDWP) o sytuacji politycznej, ekonomicznej i wojskowej Litwy z 1.03.1920, k. 74.

² Ibidem, k. 76; M. Kłusek, *Polityka Gustawa Stresemanna wobec ZSRR w latach 1923–1929*, Toruń 2007, s. 117.

³ AAN, SG, sygn. 616/5, Referat informacyjny NDWP o sytuacji politycznej, ekonomicznej i wojskowej Litwy z 1.08.1920, k. 111–112.

sytuacji gospodarczej Litwy miał fakt, że w obiegu pieniężnym państwo nie dysponowało własną walutą, lecz używano marki wschodniej (*Ostmark*) pod litewską nazwą *auksinas*. Uzależniało to obrót handlowy od wartości tej waluty oraz od prozaicznego faktu, jakim był przywóz samych banknotów do Republiki Litewskiej⁴.

Równocześnie nastąpiła zmiana w relacjach litewsko-bolszewickich, odebrana pozytywnie w kręgach niemieckich. Priorytetem było unicestwienie państwa polskiego, dlatego z życzliwością przyjęto wiadomość o podpisanym układzie z 12 lipca 1920 roku. Niemniej strona niemiecka nie mogła sobie pozwolić na utratę wpływów na Litwie na rzecz wschodniego partnera. Mimo mocnej i stabilnej pozycji, dzięki pomocy wojskowej i ekonomicznej, Niemcy były zaniepokojone możliwą bolszewizacją Litwy. W obawie przed taką ewentualnością zawarto tajny układ z rządem litewskim, w którym gwarantowano mu pomoc wojskową Niemiec w przypadku agresji bolszewickiej oraz przekazano na ten cel 15 tys. sztuk broni⁵.

Zajęcie Wileńszczyzny przez gen. Lucjana Żeligowskiego jeszcze bardziej uzależniło stronę litewską od pomocy z Niemiec. Wobec pojawiających się w prasie doniesień o warunkach tego wsparcia, mimo oficjalnych sprostowań przedstawicieli rządu kowieńskiego akredytowanych w Republice Weimarskiej, nie było tajemnicą, że na Litwę są kierowani ochotnicy wywodzący się z formacji *Freikorpsów* oraz wielkie zapasy broni i amunicji. Transport ten odbywał się nie tylko drogą lądową przez Prusy Wschodnie, ale również morską na wyczarterowanych w tym celu statkach duńskich⁶. Liczono się bowiem z możliwością ataku wojsk Żeligowskiego na Kowno⁷.

Kolejne lata w stosunkach niemiecko-litewskich charakteryzowały się silną pozycją państwa niemieckiego, praktycznie we wszystkich sferach

⁴ Ibidem, Referat informacyjny NDWP o sytuacji politycznej, ekonomicznej i wojskowej Litwy z 15.09.1920, k. 122, 124.

⁵ Władze litewskie, mimo ścisłej współpracy z bolszewikami, obawiały się, że w przypadku sukcesu ich wojsk w wojnie z Polską realna stanie się także próba opanowania Litwy. W planie zamierzano bronić linii Koszedary–Szawle, angażując w to zarówno własne jednostki wojskowe, jak i oddziały niemieckich najemników, AAN, SG, sygn. 616/5, Referat informacyjny NDWP o sytuacji politycznej, ekonomicznej i wojskowej Litwy z 15.08.1920, k. 114.

⁶ Ibidem, Referat informacyjny NDWP o sytuacji politycznej, ekonomicznej i wojskowej Litwy z 1.11.1920, k. 138–139.

⁷ AAN, zesp. Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AAN, MSZ), sygn. 4493, Raport polityczny Konsula Generalnego RP w Królewcu do MSZ, Królewiec 28.04.1921, k. 385.

życia politycznego i społecznego Republiki Litewskiej. Niemiecka ingerencja była szczególnie widoczna w organizacji armii litewskiej. Dzięki pracy licznych instruktorów w krótkim okresie zreformowano strukturę piechoty, uporządkowano ją na wzór niemiecki oraz poddano regulaminowi wzorowanemu na kajzerowskim odpowiedniku⁸. Obliczano, że w armii litewskiej służy około 2000 Niemców, wśród których przeważają podoficerowie, ale nie brak też grupy oficerów.

Na tle tej stale rozwijanej współpracy wkrótce pojawiła się rysa, Republika Litewska od początku swego istnienia dążyła bowiem do włączenia w swoje granice Kraju Kłajpedzkiego. W wielu memoriałach kierowanych na ręce państw zwycięskiej ententy podczas obrad konferencji pokojowej w Paryżu, jak również w okresie późniejszym – na forum Ligi Narodów, zwracano uwagę na zamieszkującą ten obszar liczną kolonię litewską. Dodatkowym argumentem, który był pomijany skrzątnie przez stronę litewską, było znaczenie gospodarcze samej Kłajpedy, miasta leżącego w dorzeczu Niemna, otoczonego rozległymi obszarami leśnymi, a drzewo właśnie stanowiło jeden z głównych surowców eksportowych Litwy. Istotna była także możliwość spławu do portu oraz przeróbki surowca (liczne tartaki, papiernie itp.)⁹.

Mimo że Kraj Kłajpedzki był kontrolowany, na podstawie traktatu wersalskiego, przez wojska francuskie, strona niemiecka nie pogodziła się z utratą tego terytorium. Powstanie kłajpedzkie, wywołane w styczniu 1923 roku przez Litwinów, w konsekwencji doprowadziło do przyznania tego obszaru państwu litewskiemu, ale na określonych zasadach autonomicznych.

Kolejne rządy niemieckie rościły pretensje do Kraju Kłajpedzkiego, natomiast w latach 20. wyrażono zgodę na takie rozwiązanie, ponieważ zdawano sobie sprawę ze słabej pozycji Niemiec na arenie międzynarodowej¹⁰. Do przewidzenia było to, że władze w Berlinie, przy nadarzającej się okazji, będą domagały się powrotu Kłajpedy do Niemiec. W kontekście

⁸ AAN, SG, sygn. 616/17, Raport informacyjny Biura Ewidencyjnego NDWP nt. *Stan i organizacja armii litewskiej na dzień 27.04.1921*, k. 60.

⁹ Ibidem, Opracowanie ewidencyjno-studyjne pt. *Państwo litewskie w cyfrach*, przygotowane przez placówkę wywiadowczą O. II SG „Gorin” z 1924 r., k. 128–129.

¹⁰ M. Kłusek, op. cit., s. 118–119; P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1921–1939*, Warszawa 1997, s. 55. M. Kłusek nie potwierdza sformułowanej tezy o inspiracyjnej roli państwa niemieckiego w tym przedsięwzięciu, uznając jedynie, iż niemieckie MSZ przychylnie ustosunkowało się do takiego rozwiązania kwestii kłajpedzkiej.

stosunków politycznych kwestia przynależności tego obszaru stanowiła „kość niezgody” w kontaktach między oboma krajami i jeden ze środków nacisku rządu niemieckiego na państwo litewskie. Od tego czasu relacje międzypaństwowe przypominały „sinusoidę” – były poprawne w momencie ustępstw Litwy wobec mniejszości niemieckiej w Kłajpedzie, negatywne w sytuacji podejmowania przez rząd litewski prób ograniczania jej autonomii¹¹.

Pierwsza taka próba nastąpiła już w 1924 roku, kiedy Republika Litewska wyraziła zgodę na podpisanie traktatu handlowego z Republiką Weimarską na mało korzystnych dla siebie warunkach. Trzeba przy okazji nadmienić, że był to pierwszy oficjalny dokument, regulujący stosunki w ogóle między oboma krajami, znany polskiemu wywiadowi, gdyż w jego ocenie do tego momentu nie podpisano jakiegokolwiek jawnego porozumienia o podłożu przede wszystkim politycznym¹².

Aktywna działalność niemiecka opierała się na sprawnie funkcjonującej placówce dyplomatycznej. Zarówno posłowie, jak i niemieccy attaché wojskowi mieli nieograniczony dostęp do najwyższych władz państwowych w Kownie. Jedną z bardziej wpływowych osób reprezentujących rząd niemiecki na Litwie był szef ekspozytury wywiadu wojskowego (Abwehry) kpt. Joachim Klein, mający rozległe znajomości nie tylko w sferach wojskowych i wywiadowczych, z racji pełnionej funkcji, ale również wśród osób z rządu i parlamentu.

Pierwsza połowa lat 20. charakteryzowała się zmiennymi uwarunkowaniami sytuacji międzynarodowej. W kontekście wydarzeń, takich jak polsko-niemiecka wojna celna, napięcia w stosunkach Polski ze Związkiem Sowieckim, istniała, w ocenie litewskiego rządu, realna perspektywa konfliktu zbrojnego między Drugą RP a któryś z jej sąsiadów. Jednocześnie na pograniczu polsko-litewskim funkcjonował nieformalny system wojny podjazdowej, gdzie w roli głównej występowały, z obu stron, oddziały organizacji paramilitarnych.

W podtrzymywaniu litewskich nadziei aktywną rolę odgrywała strona niemiecka – nie tylko poprzez akcję agitacyjną, lecz przede wszystkim konkretną pomoc materialną. W kwietniu 1924 roku podawano, że w Kró-

¹¹ M. Kłusek, op. cit., s. 119.

¹² AAN, SG, sygn. 616/17, Opracowanie ewidencyjno-studyjne, k. 141. Pierwszy oficjalny traktat handlowy między oboma państwami został podpisany 1.06.1923 r., zob. M. Kłusek, op. cit.

lewcu odbył się cykl konferencji z udziałem wojskowych i przedstawicieli niemieckich organizacji paramilitarnych. Poinformowano o stopniu zaawansowania prac szkoleniowych i organizacyjnych oddziałów partyzantów litewskich, które miały wziąć udział w przyszłej akcji opanowania Wilna. Systemem szkolenia zajmowali się instruktorzy wywodzący się z paramilitarnej organizacji „Heimatbund”, skupiającej byłych żołnierzy i podoficerów armii niemieckiej, finansowanej w dużej mierze przez rząd w Berlinie.

W kontekście prac wojskowych podkreślano konieczność możliwie jak najszybszego zwiększenia kontyngentu instruktorów, złożonego z byłych oficerów i podoficerów, którzy oprócz działalności *stricte* szkoleniowej mieli również pobudzać swoich podopiecznych do antypolskich wystąpień.

Opracowano plan zadań, które należało wykonać w najbliższym czasie celem ugruntowania niemieckich wpływów w Republice Litewskiej. Po pierwsze zamierzano zaktywizować akcję propagandową służącą pogłębieniu niechęci społeczeństwa litewskiego względem Polski, w następnej kolejności planowano rozpocząć prace nad wydawaniem dziennika w języku niemieckim i litewskim oraz dokończyć budowę niemieckiego gimnazjum¹³. Środki finansowe na realizację tych zadań miały pochodzić z funduszy „Heimatbundu”.

Zamach z grudnia 1926 roku był wyraźnie na rękę władzom niemieckim. Wygrana w majowych wyborach koalicji centrowo-lewicowej mogła oznaczać kres wpływów Berlina na Litwie na korzyść Sowietów¹⁴. Budowę nowego ładu państwowego wzięli na siebie ponownie prawicowi politycy z tą różnicą, że na czoło wysunęli się przedstawiciele partii narodowców, a chrześcijańscy demokraci, mimo umowy koalicyjnej, w krótkim czasie zostali pozbawieni wpływu na możliwość współrządzenia krajem.

Działania nowych władz, w tym premiera Voldemarasa, cieszyły się pełnym poparciem kół niemieckich, o ile były zgodne z ich interesami. Prze-

¹³ AAN, SG, sygn. 616/31, Pismo Konsula Generalnego RP w Królewcu do MSZ z 2.04.1924.

¹⁴ J. Dejmek, *Nacjonalistyczny przewrót na Litwie w grudniu 1926 roku w oczach konsula czechosłowackiego w Kownie*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 1996, t. 31, s. 161. Wygrana koalicji lewicowo-centrowej nie przekreślała bynajmniej wspólnych działań Związku Sowieckiego i Republiki Weimarskiej wobec Republiki Litewskiej, czego dowodem były konsultacje, jakie oba państwa prowadziły w kontekście litewsko-sowieckiego traktatu, zawartego we wrześniu 1926 r., M. Klusek, op. cit., s. 127–130.

jawem tej „życzliwości” była pomoc udzielona przez Niemców w trakcie likwidacji planowanej przez komunistów litewskich akcji zbrojnej, mającej na celu ustanowienie rządów komunistycznych. Przedstawiciele rosyjskiej emigracji, wywodzący się z kręgów byłych oficerów armii carskiej, którzy mieszkali w Prusach Wschodnich i w Gdańsku, utrzymywali kontakty z kręgami wywiadowczymi Niemiec. Z otoczenia rosyjskiego dochodziły informacje o tym, że w przypadku wyeliminowania potencjalnego niebezpieczeństwa ze strony komunistów litewskich, poprzez wspólną akcję litewsko-niemiecką nawiążą oni ścisłą współpracę na polu wywiadowczym i wojskowym z Niemcami i będą dążyć do utworzenia na terytorium Litwy bazy organizacyjnej do prowadzenia wywiadu przeciwko Związkowi Sowieckiemu¹⁵.

Tymczasem wyraźnym sygnałem świadczącym o ponownej intensyfikacji kontaktów niemiecko-litewskich była zacieśniająca się współpraca gospodarcza. Jej ożywienie należało przypisać dwóm czynnikom: poprawie relacji Berlin–Kowno w kwestii kłajpedzkiej, która w pewnym momencie stała się ponownie zarzewiem konfliktu, jak również efektem posiedzenia Rady Ligi Narodów z grudnia 1927 roku, w trakcie którego doszło do słynnego spotkania Voldemaras–Piłsudski.

W poczynionych ustaleniach wskazano, by w ciągu najbliższych miesięcy doszło do nawiązania rozmów między oboma krajami. Wynikiem tych działań była konferencja w Królewcu. Niemcom działania Rady Ligi nie były na rękę, zatem przystąpiły one do akcji mającej na celu zacieśnienie więzów handlowych między Republiką Weimarską a Litwą i tym samym dalsze uzależnienie państwa litewskiego¹⁶. W 1928 roku zawarto wiele umów międzypaństwowych w ramach traktatu handlowego, zwiększając eksport produktów litewskich do Niemiec¹⁷.

Ważnym uzupełnieniem działań politycznych i ekonomicznych były również kontakty między kadrą oficerską obu krajów. Oprócz możliwości studiowania w Niemczech, do Berlina przyjeżdżali litewscy oficerowie

¹⁵ AAN, SG, sygn. 616/56, Pismo kierownika referatu informacyjnego Wydziału Wojskowego Komisariatu Generalnego RP na Wolne Miasto Gdańsk do szefa Wydziału Wywiadowczego O. II SG z 29.12.1926.

¹⁶ AAN, SG, sygn. 616/59, Raport attaché wojskowego na Łotwie do szefa O. II SG nt.: *Ogólnej sytuacji na Litwie*, Ryga 17.01.1928.

¹⁷ AAN, SG, sygn. 616/56, Meldunek wywiadowczy placówki „Jagiello” do O. II SG z 21.12.1927, k. 154; V. Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, Vilnius 2007, s. 391.

wie w ramach oficjalnych delegacji państwowych. W 1929 roku przybyła do Republiki Weimarskiej litewska misja wojskowa z zadaniem zbadania możliwości odnowienia zapasów amunicji, pozostawionej przez cofające się oddziały niemieckie w latach 1918–1919¹⁸.

Ścisła współpraca litewsko-niemiecka nie była jednak oparta na zupełnie otwartych zasadach wzajemności i szczerości. Istotną przeszkodą była kwestia Kłajpedy. Wśród litewskich dyplomatów panowało przekonanie, że w przypadku jakiegokolwiek potencjalnego konfliktu na obszarze pogranicza polsko-litewsko-sowieckiego – oddziały niemieckie będą dążyły do szybkiego zajęcia miasta i całego obszaru autonomicznego¹⁹. Jednocześnie sprzeciwiano się ciągłej ingerencji niemieckich dyplomatów w politykę wewnętrzną Litwy. Jej ofiarą padł również czołowy rzecznik opcji niemieckiej w litewskich kołach politycznych Voldemaras. Niezadowolony z coraz bardziej niezależnej polityki, jaką prowadził premier wobec niemieckiego partnera, czego dowodem były m.in. brak zgody na ratyfikację traktatu handlowego w 1928 roku czy próby ograniczania autonomii Kłajpedy, miało doprowadzić do interwencji grupy inspirowanych polityków i wojskowych u prezydenta Smetony i uzyskania zgody na dymisję Voldemarasa²⁰.

Osoba byłego premiera nie zniknęła z horyzontów politycznych Litwy. Eskalacja kolejnego już konfliktu na tle sprawy kłajpedzkiej²¹ wywołała plotki wśród elit politycznych Kowna o próbach szantażu ze strony posła niemieckiego dążącego do ponownego mianowania Voldemarasa premierem. Krok ten miał wymusić na prezydencie Smetonie zmianę polityki w Kraju Kłajpedzkim²². Niewątpliwie naciski musiały przynieść jakiś sku-

¹⁸ AAN, SG, sygn. 616/101, Raport attaché wojskowego w Niemczech do szefa O. II SG, Berlin 3.02.1929.

¹⁹ Ibidem, Raport attaché wojskowego w Niemczech do szefa O. II SG, Berlin 5.02.1929.

²⁰ Ibidem, Pismo rady legacyjnego Konsulatu Generalnego RP w Charkowie do naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ, Charków 26.09.1929, k. 246.

²¹ Stosowana polityka lituanizacji Kłajpedy wywoływała w kręgach niemieckich niezadowolone. Wykorzystując zapisy umów handlowych, Niemcy stosowali taktkę podnoszenia cel na litewskie produkty rolne, co w ich przekonaniu miało prowadzić do łagodzenia stanowiska Litwinów. Tymczasem strona litewska wykorzystywała tę samą drogę, poprzez zmiany w zamówieniach towarów i koncesji, przenosząc je z Niemiec do państw skandynawskich. Dodatkowo przygotowywane zamówienia na dostawy sprzętu wojskowego kierowano także do innych państw, a nie do Niemiec, z którymi Litwa w tej kwestii była związana postanowieniami traktatów handlowych, AAN, SG, sygn. 616/84, Raport szefa O. II SG do naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ nt.: *Sytuacji politycznej Litwy*, Warszawa 23.07.1930.

²² Ibidem.

tek, bo choć o powrocie Voldemarasa nie mogło być mowy, stanowisko szefa MSZ w listopadzie 1930 roku objął znany ze swych germanofilskich poglądów Dovas Zaunius.

Niemieccy przedstawiciele w Republice Litewskiej, zarówno ci oficjalni, jak i tajni, dążyli do wzmacniania swych wpływów nie tylko w kołach politycznych. Wyraźnie szukano możliwości dotarcia do szerszych kręgów społecznych. Szeroką akceptację społeczeństwa zyskała armia, dlatego kolejne kroki, jakie podjęto w celu umocnienia wpływów opcji proniemieckiej, odnosiły się do kręgów wojskowych. W armii litewskiej, szkolonej przez instruktorów wywodzących się z wojska cesarskiego, idea współpracy z państwem niemieckim była bardzo żywa, szczególnie wśród młodszych oficerów. Tych, którzy sprzeciwiali się upolitycznieniu wojska, odsuwano od zajmowanych stanowisk. Spotkało to gen. Petrasa Kūbiliunasa, który jawnie dążąc do odizolowania armii od rozgrywek politycznych, został zastąpiony na stanowisku szefa sztabu armii litewskiej przez płk. Gierulaitisa, znanego ze swoich germanofilskich i ultranacjonalistycznych upodobań²³.

Stałe dążenie do wzmocnienia pozycji nurtu proniemieckiego w społeczeństwie litewskim napotykało trudności wynikające z konfliktogenego położenia politycznego Kraju Kłajpedzkiego. Już w 1932 roku doszło do kolejnego zatargu na tle kompetencyjnym. Mimo zdecydowanej postawy Litwy i korzystnego dla niej wyroku Trybunału Haskiego, do którego zwróciły się z prośbą o opinię państwa sygnatariusze konwencji kłajpedzkiej²⁴, strona niemiecka za pomocą terroru i brutalnej akcji propagandowej odniosła zwycięstwo w wyborach do sejmiku kłajpedzkiego²⁵.

Akcentowana przez Niemców polityka siły w kwestii kłajpedzkiej spowodowała, w określonych uwarunkowaniach politycznych na Litwie, możliwość zawarcia porozumienia z Polską. Wywołane sztucznie enuncjacje prasowe poczęły wskazywać sposoby na zażegnanie konfliktu na linii

²³ AAN, SG, sygn. 616/84, Raport attaché wojskowego na Łotwie do szefa O. II SG nt.: *Urlop Kubielunasa*, Ryga 28.02.1930, k. 3.

²⁴ Chodziło o wyjaśnienie, czy gubernator Kłajpedy, desygnowany przez premiera Litwy, miał prawo odwołać przewodniczącego Dyrektoriatu, który administrował obszarem Kraju Kłajpedzkiego.

²⁵ AAN, SG, sygn. 616/138, Raport attaché wojskowego na Łotwie i w Estonii do szefa O. II SG nt.: *Sytuacji politycznej na Litwie*, Ryga 21.04.1932; P. Łossowski, *Kłajpeda kontra Memel. Problem Kłajpedy w latach 1918–1939–1945*, Warszawa 2007, s. 96–97.

Warszawa–Kowno. Zabieg ten, podjęty z czysto politycznych pobudek, miał na celu zmianę stanowiska Berlina w sprawie Kłajpedy²⁶.

Rząd niemiecki zdawał sobie sprawę, że pozycja mniejszości niemieckiej w mieście jest o wiele silniejsza niż w latach poprzednich, dlatego złagodowano politykę wobec Litwy. Jednak nie na długo. Już w roku następnym zwolennicy nowego kanclerza Rzeszy Adolfa Hitlera podjęli próbę wywołania puczu. W ciągu kolejnych dwóch lat nastąpił regres w stosunkach niemiecko-litewskich, a momentem kulminacyjnym był proces, jaki został wytoczony organizatorom puczu z 1933 roku. Wyroki, jakie wówczas zapadły, wywołały falę oburzenia wśród niemieckiego społeczeństwa. Hitler wprowadził szereg restrykcji gospodarczych, co przy groźbie użycia siły, jak również polubownej polityce Francji i Wielkiej Brytanii, zmusiło stronę litewską do ustępstw.

Przesilenie, jakie nastąpiło w wyniku tych wydarzeń, doprowadziło do pewnej normalizacji stosunków międzypaństwowych. Nie była ona całkowita, gdyż już na jesieni 1935 roku pojawiły się, w związku z rozruchami chłopskimi, doniesienia o skrytym wsparciu tych wystąpień przez niemieckie czynniki²⁷.

Dodatkowo prowadzone przez Niemców działania skupiały się na stopniowym ograniczaniu kontaktów na pograniczu litewsko-wschodniopruskim. Temu celowi miały służyć m.in. wprowadzone zarządzenia o ograniczaniu zakupu artykułów spożywczych na obszarze Kraju Kłajpedzkiego czy akcja polegająca na przerzucaniu na litewską stronę dużych ilości materiałów propagandowych²⁸.

Polityka siły, jaką reprezentowały niemieckie czynniki rządowe, i to zarówno w okresie Republiki Weimarskiej, jak i w latach późniejszych, wymusiła na stronie litewskiej konieczność szukania innych możliwych do zaakceptowania aliansów. Druga połowa lat 30. to wyraźne ocieplenie się relacji Kowno–Moskwa.

W związku z zaostrzeniem stosunków polsko-litewskich i niemiecko-litewskich kręgi wojskowe, nie tylko polskie, zakładały możliwość nie-

²⁶ AAN, SG, sygn. 616/138, Elaborat E. O. II SG nr 1 nt.: *Wzrost tendencji litewskich porozumienia z Polską na tle sprawy kłajpedzkiej*.

²⁷ AAN, SG, sygn. 616/327, Meldunek wywiadowczy nr 1/36 E. O. II SG nr 1 z 9.04.1936, k. 150; ibidem, sygn. 616/176, Meldunek wywiadowczy nr 4/35 E. O. II SG nr 1 z 24.10.1935, k. 326.

²⁸ AAN, SG, sygn. 616/175, Meldunek prasowy nr 2/35 E. O. II SG nr 1 z 22.11.1935, k. 242–243.

uchronnego sojuszu wojskowego Litwy ze Związkiem Sowieckim²⁹. Zwrot w stronę Moskwy, wykonany przez Litwę, rzecz jasna wzbudził nerwowe reakcje w Berlinie i wściekłość samego Hitlera. Niemcy postanowiły zatem po raz kolejny wykorzystać swą przewagę ekonomiczną. W 1936 roku Hitler złożył stronie litewskiej propozycję zawarcia paktu o nieagresji³⁰. Dnia 11 lutego poseł Erich Zechlin zaproponował rozpoczęcie rokowań handlowych, na co rząd litewski odpowiedział pozytywnie. Negocjacje rozpoczęto 9 marca, a już 5 sierpnia został zawarty kolejny układ handlowy³¹, którego wartość gospodarcza wyniosła 30 milionów litów, co stanowiło ½ zapotrzebowania dewizowego Litwy. Tak skonstruowana umowa odciążała eksport, a jednocześnie także budżet państwa, który do tej pory dofinansowywał ten sektor gospodarki.

Negocjacje prowadzone przez stronę niemiecką wykazywały dużą dozę elastyczności. W opiniach polskich analityków te działania miały świadczyć o próbie całkowitej eliminacji czynnika sowieckiego z polityki litewskiej³². Dodatkową płaszczyzną porozumienia stała się postawa samych Niemców wobec problemu skazanych za próbę puczu hitlerowskich działaczy z Kłajpedy. Nie stawiano w tej sprawie żądań ich natychmiastowego zwolnienia, jedynie przy okazji negocjacji handlowych zwracano uwagę, że sytuacja ta jest niekorzystna dla obu państw. Życzliwość i ustępliwość w rozmowach miały spowodować, że Litwini podejmą decyzję zgodną z sugestiami ich partnerów.

Podpisanie nowego traktatu handlowego zostało odebrane jako kolejne, czytelne potwierdzenie silnych wpływów niemieckich na Litwie. Sukces ten oraz niefortunna polityka radzieckiego posła w Kownie zdecydowanie zaszkodziły sowieckiej penetracji kraju i oddziaływaniu Rosji na litewskie czynniki rządowe³³.

Odsunięcie groźby ingerencji Moskwy oraz ugodowa wobec Trzeciej Rzeszy polityka Litwy wywołały zadowolenie Berlina, dzięki czemu

²⁹ Opinię taką wyraził płk Maasing, szef O. II estońskiego Sztabu Generalnego, w rozmowie z polskim attaché wojskowym mjr. dypl. Szczekowskim, AAN, SG, sygn. 616/345, Raport attaché wojskowego RP w Estonii do szefa O. II SG, Tallin 11.02.1937, k. 20.

³⁰ AAN, SG, sygn. 616/242, Meldunek prasowy nr 2/36 E. O. II SG nr 1 z 6.07.1936, k. 250.

³¹ Ibidem, Meldunek prasowy nr 1/36 E. O. II SG nr 1 z 27.03.1936; ibidem, sygn. 616/305, J. Kuszelewski, *Wykłady o Litwie*, Wilno 1938, s. 11.

³² AAN, SG, sygn. 616/334, Opracowanie dtwa KOP *Sytuacja w Litwie z sierpnia 1936*.

³³ Ibidem, Raport attaché wojskowego na Łotwie do szefa O. II SG nt.: *Sprawy litewskie – raport bieżący*, Ryga 20.09.1936.

w jego relacjach z państwem litewskim nastąpił okres względnego spokoju³⁴. Obie strony dyskontowały profity wynikające z poczynionych wzajemnie ustaleń. Czynione wcześniej aluzje co do możliwości zawarcia paktu o nieagresji zostały zapomniane, natomiast ich wcześniejsze pojawienie się tłumaczono jako zagrywkę polityczną Hitlera w pojedynku ze Związkiem Sowieckim o wpływy w państwach bałtyckich³⁵.

Przewidywano, że okres względnej współpracy utrzyma się przez dłuższy czas. Mimo wzrostu aktywności dyplomacji sowieckiej, jak również kroków czynionych względem wschodniego partnera przez rząd litewski, stosunki między Republiką Litewską a Trzecią Rzeszą układały się poprawnie przez kolejne dwa lata. Czynnikiem spajającym były bez wątpienia kontakty gospodarcze. W 1937 roku przedłużono umowę handlową zawartą rok wcześniej³⁶.

Natomiast już w roku następnym, począwszy od marca 1938 roku, Hitler zapoczątkował politykę „faktów dokonanych” i w imię jednoczenia obszarów zamieszkiwanych przez mniejszość niemiecką zajmował kolejno obszary Austrii oraz, w wyniku konferencji monachijskiej, część Czechosłowacji. Szachując państwa zachodnie możliwością użycia siły, udało mu się uzyskać akceptację dla swoich poczynań.

Rząd w Kownie, realnie oceniając ówczesną sytuację polityczną, liczył się z tym, że Litwa może stać się potencjalną ofiarą Trzeciej Rzeszy. Uważano, że rząd niemiecki będzie dążyć do całkowitego uporządkowania problemu kłajpedzkiego, czyli krótko mówiąc – zechce powtórzyć manewr zastosowany w poprzednich przypadkach. Czyniono zatem wszystko, co było możliwe, aby zapobiec takiemu rozwojowi sytuacji. Szukano wsparcia zarówno w Polsce, jak i w Związku Sowieckim.

Polski wywiad nie dysponował informacjami na temat działań, jakie podjęła Trzecia Rzesza względem państwa litewskiego, dążąc do aneksji Kraju Kłajpedzkiego³⁷. Prace studyjne prowadzono praktycznie na podstawie enuncjacji prasowych. Według nich już w końcu września 1938 roku poseł Zechlin przedstawił projekt paktu o nieagresji na okres 15 lat z gwarancją granic państwa litewskiego pod trzema warunkami: rewizja umów han-

³⁴ AAN, SG, sygn. 616/243, Meldunek prasowy nr 1/37 E. O. II SG nr 1 z 26.04.1937, k. 78.

³⁵ AAN, SG, sygn. 616/235, Opracowanie E. O. II SG nr 1 pt.: *Zestawienie wiadomości o Litwie w okresie od dn. 15.03.1936 do dn. 15.02.1937*, Wilno, marzec 1937, k. 33.

³⁶ AAN, SG, sygn. 616/306, Meldunek prasowy nr 1/38 E. O. II SG nr 1 z 25.01.1938, k. 93.

³⁷ Ibidem, Meldunek prasowy nr 8/38 E. O. II SG nr 1 z 15.12.1938, k. 388.

dlowych z innymi państwami, która miała doprowadzić do centralizacji eksportu produktów rolnych wyłącznie do Trzeciej Rzeszy, oraz udostępnienie rynku wewnętrznego tylko niemieckim wyrobom przemysłowym; likwidacja litewskiej obecności w Kraju Kłajpedzkim poprzez wycofanie wojsk i gubernatora oraz zrzeczenie się praw do ingerowania w sprawy Wolnego Kraju Kłajpedzkiego, a także unieważnienie paktu o nieagresji ze Związkiem Sowieckim i złożenie obietnicy, że Litwa nie wstąpi do żadnego układu czy sojuszu skierowanego bezpośrednio lub pośrednio przeciwko Trzeciej Rzeszy³⁸. Spotkanie między przedstawicielem rządu niemieckiego a władzami litewskimi odbyło się, jednak jego rezultaty były nieznanne Oddziałowi II.

Z doniesień prasy sowieckiej wynikało, że podczas spotkania zostały omówione wszelkie aspekty stosunków niemiecko-litewskich, w tym także kwestia kłajpedzka, a w efekcie nastąpiło ustalenie wspólnego stanowiska wobec omawianych spraw³⁹.

Pomyślne dla strony niemieckiej załatwienie spornych kwestii miał odzwierciedlać podpisany z końcem października 1938 roku nowy traktat handlowy z Litwą. Widocznie nie wszystkie sprawy zostały załatwione pomyślnie dla rządu niemieckiego, skoro wysuwał on w dalszym ciągu konkretne żądania, wzbudzając tym samym coraz większą irytację strony litewskiej.

W rozmowie z polskim attaché wojskowym minister spraw zagranicznych Stasys Lozoraitis zwrócił uwagę, że eskalacja żądań, takich jak cofnięcie ustawy o ochronie państwa czy wycofanie jednostek policji litewskiej z Kłajpedy, mimo oczywistych obaw co do możliwych reakcji na odmowę, wzbudza niezadowolenie w litewskich kręgach społecznych⁴⁰.

Wyrażenie takiego stanowiska wobec przedstawiciela rządu polskiego nie przeszkodziło Lozoraitisowi, w jednym z ostatnich wywiadów udzielonych prasie w roli ministra spraw zagranicznych, stwierdzić, że w kwestii Kłajpedy strona litewska liczyła się z opinią Niemiec i będzie się liczyć w przyszłości. Kolejne enuncjacje najważniejszych dostojników państwowych – prezydenta Smetony czy premiera Mironasa – podkreślały pozytywne aspekty stosunków między oboma państwami.

³⁸ Ibidem, Meldunek prasowy nr 8/38 E. O. II SG nr 1 z 15.12.1938, k. 388–389. Informacja została podana przez „Kurier Warszawski”, natomiast prasa litewska i niemiecka zaprzeczyły tym propozycjom.

³⁹ Ibidem, k. 389.

⁴⁰ AAN, SG, sygn. 616/334, Raport polskiego posła w Kownie do szefa MSZ, Kowno 15.11.1938, k. 274.

Działania te były odbierane w Polsce jako próby utrzymania *status quo* w relacjach litewsko-niemieckich w kontekście coraz agresywniejszego stanowiska Berlina. Potencjalne zagrożenie militarne wzbudzało zaniepokojenie i strach nie tylko wśród polityków (poza opcją proniemiecką), lecz przede wszystkim w społeczeństwie. Próbowano kanałami dyplomatycznymi wykazać, że ustępstwa strony litewskiej są duże, ale rząd nie zrezygnuje z wpływów, jakie utrzymuje w Kraju Kłajpedzkim⁴¹. W celu wywarcia presji na rządzie kowieńskim niemieckie czynniki rządowe (według informacji, jakie uzyskał polski attaché wojskowy w Kownie) w październiku 1938 roku miały sięgnąć do Berlina Voldemarasa oraz powierzyć mu rolę inspiratora antyrządowego obozu w samej Litwie⁴².

Praktyczniejszym wyrazem zaostżenia kursu antylitewskiego przez Trzecią Rzeszę było zainspirowanie, jak podawały polskie źródła, zamieszek w Kownie i Kłajpedzie w dniach 10–13 grudnia 1938 roku⁴³. Ich zasięg i skala nie spowodowały większych perturbacji w sytuacji wewnętrznej kraju, niemniej jednak początkowe, dynamiczne przeciwdziałanie rządu, jak również późniejsze, już łagodniejsze potraktowanie sprawców tych wystąpień prowadziły do wysnucia wniosku, że za tymi działaniami stały władze niemieckie, chcące wykazać niestabilność państwa litewskiego.

Próby załagodzenia sytuacji poprzez rekonstrukcję rządu, m.in. poprzez odwołanie szefa MSZ Lozoraitisa oraz mianowanie ministrami dwóch przedstawicieli obozu Voldemarasa, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów⁴⁴.

Początek 1939 roku miał zwiastować według polskich ocen poprawę sytuacji wewnętrznej Litwy⁴⁵. Zdecydowana postawa armii, wyrażana gło-

⁴¹ AAN, SG, sygn. 616/345, Raport polskiego posła w Kownie do szefa MSZ, Kowno 19.11.1938, k. 272v. Informacje, jakie uzyskiwał poseł Franciszek Charwat, w dużym stopniu nie odzwierciedlały faktycznego stanowiska rządu litewskiego, którego politycy we własnym gronie prezentowali zupełnie odmienne poglądy. W swym raporcie poseł Charwat powoływał się na rozmowę z premierem Mironasem. W październiku premier miał natomiast wyrazić opinię o daleko idącej przyjaźni, na którą powinna zdecydować się Litwa w relacjach z Niemcami, AAN, SG, sygn. 616/307, Meldunek wywiadowczy nr 10/38 E. O. II SG nr 1 z 13.12.1938, k. 391.

⁴² AAN, SG, sygn. 616/345, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 2.12.1938, k. 325–326.

⁴³ AAN, SG, sygn. 616/327, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 17.12.1938, k. 502–503.

⁴⁴ Ibidem, k. 504.

⁴⁵ AAN, SG, sygn. 616/327, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 20.01.1939, k. 610–611.

sami jej dowódców z gen. Stasysem Raštikisem na czele, popierających stanowisko rządu, jak i samego prezydenta wobec wydarzeń z grudnia 1938 roku, umacniała społeczeństwo w przekonaniu, że sprawa Kłajpedzka zostanie rozstrzygnięta po myśli rządu litewskiego. Dowód tego dano podczas obchodów 15-lecia zajęcia przez Litwę Kłajpedy⁴⁶. Jednocześnie 10 stycznia ogłoszono pakt o neutralności państw bałtyckich⁴⁷. Tymczasem nie minęły dwa miesiące, a ocena sytuacji diametralnie się zmieniła.

Zdecydowana postawa Trzeciej Rzeszy wobec Czechosłowacji oraz milcząca zgoda w tej kwestii państw zachodnich doprowadziły do aneksji tego kraju w połowie marca 1939 roku. Wstrząs, jakiego doznała opinia międzynarodowa, udzielił się także społeczeństwu litewskiemu. Dezorientacja i niepewność towarzyszyły mieszkańcom całego kraju w ciągu następnego tygodnia. Rząd litewski grał na zwłokę oraz robił „dobrą minę do złej gry”. Próbowano wywołać u Niemców przeświadczenie, że Kłajpeda, w przypadku jakiegokolwiek próby *Anschlusu* będzie broniona⁴⁸. Tymczasem wobec ultimatum, jakie postawiła strona niemiecka w kwestii przyłączenia miasta i przyległego obszaru do Trzeciej Rzeszy, rząd w Kownie, w obliczu agresji militarnej, został zmuszony do przyjęcia warunków Berlina. Dnia 22 marca 1939 roku do Kłajpedy wkroczyły niemieckie jednostki Wehrmachtu.

Rozwiązanie problemu kłajpedzkiego przyjęto w litewskich kręgach rządowych z ulgą. Obawiano się bowiem, że Niemcy mogą w swych działaniach posunąć się dalej i powtórzyć scenariusz z marca, kiedy to zajęły Czechosłowację. W rozmowach z przedstawicielem polskiego rządu wyraźnie wskazywano, iż tak zakończona sprawa zadowala również stronę litewską.

W kontekście agitacji propagandowej prowadzonej dotychczas przez stronę niemiecką Litwini zgadzali się z tezą, że Kłajpeda była zawsze obszarem zamieszkanym przez Niemców i zniemczonych Litwinów⁴⁹.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ A. Eidintas, V. Žalys, A. E. Senn, *Lithuania in European Politics. The Years of the first Republic 1918–1940*, Vilnius 1998, s. 209.

⁴⁸ AAN, SG, sygn. 616/327, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 18.03.1939, k. 571–572. Informację taką przekazał płk. Mitkiewiczowi w dniu 6 marca płk K. Dulksnys, szef O. II litewskiego sztabu.

⁴⁹ Ibidem, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 24.03.1939, k. 587–588. Opinię taką miał przedstawić płk Dulksnys z rozmowie z płk. Mitkiewiczem.

Dodatkowo wyrażano żal wywołany postawą państw zachodnich, jak również Polski, że nie uczyniły one nic, co wzmocniłoby pozycję Litwy w konfrontacji z Trzecią Rzeszą i umożliwiłoby inne zakończenie sporu. Odmienne nastroje panowały wśród korpusu oficerskiego i samego społeczeństwa. Sytuacja wyglądała jednak inaczej niż w latach poprzednich, toteż nie było zakrojonych na szeroką skalę manifestacji antyniemieckich. Odezwały się natomiast głosy nawołujące do zmiany rządu, a nawet prezydenta⁵⁰.

Polityka Trzeciej Rzeszy wobec Republiki Litewskiej, mimo jej agresywnego i brutalnego charakteru, niosła za sobą również inny ciężar gatunkowy. Wydarzenia w Kłajpedzie z marca toczyły się na tle rozwijającego się już na dobre konfliktu polsko-niemieckiego. W ocenie niemieckich planistów wojskowych udział Litwy w ewentualnej wojnie po stronie Niemiec, mimo niewielkich liczbowo sił zbrojnych, niósł za sobą argumenty propagandowe i taktyczne. W przypadku konfliktu zbrojnego część odium za rozpoczęcie działań wojennych spadłaby na Litwę, poza tym grupa jednostek liniowych Wojska Polskiego byłaby zmuszona do osłony granicy polsko-litewskiej, a ich brak stanowiłby duże uszczuplenie sił na froncie niemieckim. Dlatego już praktycznie w dwa miesiące po zajęciu Kłajpedy przedstawiciele dyplomacji Trzeciej Rzeszy rozpoczęli ofensywę zmierzającą do wciągnięcia Litwy w przyszły konflikt polsko-niemiecki.

W maju szereg rozmów z najwyższymi oficerami armii litewskiej odbył attaché wojskowy płk Emil Just. Przebieg tych spotkań zrelacjonował polskiemu attaché wojskowemu gen. Raštikis⁵¹. W rozmowie z Naczelnym Wodzem armii litewskiej płk Just, szermując znanymi hasłami z propagandy goebbelsowskiej, dowodził, że Niemcy nie chcą konfliktu zbrojnego z Polską, lecz zaszczości historyczne w pełni uzasadniają podjęcie odpowiednich kroków w celu naprawienia nieuregulowanej, zdaniem Niemców, sytuacji. Sugerował, że choć czynniki rządowe są przeciwne wojnie, to mogą znaleźć się takie siły odśrodkowe (np. w Wolnym Mieście Gdańsku), które ten konflikt są w stanie rozpocząć i podtrzymać. Był to wyraźny sygnał, że w przypadku tego sporu jego rozstrzygnięcie na drodze militarnej jest więcej niż prawdopodobne, a ta sytuacja wymusi na rządzie litewskim zajęcie określonego stanowiska.

⁵⁰ Ibidem, k. 589.

⁵¹ AAN, SG, sygn. 616/327, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 31.05.1939, k. 678–681.

Rozmowy, jakie prowadził niemiecki attaché wojskowy z szefostwem armii litewskiej, określały wyraźnie sytuację wewnętrzną panującą w tym okresie w Republice Litewskiej. Na ten szczegół zwrócił również uwagę płk L. Mitkiewicz⁵². Polityka, którą reprezentowali prezydent Smetona i narodowcy, okazała się w konsekwencji w drugiej połowie lat 30. pasmem klęsk. Jedynie silnej pozycji w społeczeństwie czynników wojskowych należało przypisać osiągnięcie stabilizacji w kraju. Władza znalazła się w rękach wojskowych.

Od marca na czele rządu stał gen. Jonas Černius, Ministerstwu Obrony Krajowej szefował płk Kazys Musteikis, a armią dowodził gen. Stasys Raštikis. Zauważalna w stosunkach międzynarodowych, uwarunkowanych ówczesną sytuacją geopolityczną, polityka neutralności prowadzona przez rząd litewski wymusiła także na stronie niemieckiej pewną „odwilż” w relacjach międzypaństwowych.

Wspomniane plany Trzeciej Rzeszy zaangażowania Litwy w przyszły konflikt polsko-niemiecki spowodowały zmianę taktyki. „Czułe słówka”, kierowane przez Berlin w stronę Kowna, nie doprowadziły jednak do zmiany stanowiska rządu litewskiego, uparcie forsującego postawę neutralności. Postawę taką zachował on do września 1939 roku.

Lithuanian-German relations in interwar period in the opinion of Polish military intelligence (summary)

Due to the difficult geopolitical situation of Poland in the interwar period, appropriate recognition of international relations between neighbours, was an important complement of foreign policy.

On the political map of Central-Eastern Europe important role was played by the Weimar Republic, which, although the restrictions imposed by the Treaty of Versailles, was successfully pursuing an active policy, leading to preservation of its influences. One of its components was close political, economical and military cooperation with the Republic of Lithuania. Lithuanian-German cooperation became the object of interest to Polish military intelligence from the very beginning of its activity. Broad spectrum of questions, related to the works, ordered by the authorities, allowed multisurface search and work out the information. First of all attention was drawn to elements giving an evidence of anti-Polish activity.

⁵² Ibidem, Raport polskiego attaché wojskowego do szefa O. II SG, Kowno 13.06.1939, k. 691–692.

In 1920s problems of military cooperation were dominating. In this question undoubtedly an attempt, seemed as possible, to settle the Polish-Lithuanian conflict through military action was determinant. Section II of the General Staff of the Polish Army was interested in the vital issues of the German aid for the North-Eastern neighbour in military equipment, as well as the qualified and specialized officers and non-commissioned officers. In 1930s problems of political and economical cooperation were dominating intelligence materials, incoming to the centre of Polish intelligence. It was associated with rapid changes in geopolitical situation, both in the context of internal and external politics of the Third Reich.